
**СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В СФЕРІ ІНКЛЮЗІЇ:
УКРАЇНСЬКІ ПРАКТИКИ У ВИМІРАХ МІЖНАРОДНОГО
ДОСВІДУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ**

Шупта І. М., Дем'янов О. В., Барчук В. О.
DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-480-1-19>

ВСТУП

Теорія та проблематика соціального підприємництва в публічному управлінні та адмініструванні досліджувалася в працях: Віленчук О. М., Комісаренко А. О., Косович Б. І., Кульбако М. С., Оліфіровської С. С., Вергейчикової С. В., Осипової С. К., Рудої І., Попович Д. В., Баранової М. С. та ін.

Незважаючи на те, що соціальній сфері, особливо інклюзії, у нашій країні приділяється не досить належна увага, враховуючи зростання та динаміку показників, аналітичні дослідження соціального підприємництва залишаються досить актуальним напрямком наукової роботи.

1. Виникнення передумов проблеми та формулювання проблеми

На сьогодні соціальне підприємництво може стати одним з інструментів для вирішення актуальних суспільних проблем, адже соціальний бізнес покликаний стимулювати соціальні зміни і тому потребує уваги та допомоги держави. Зокрема, в комплексних програмах розвитку малого та середнього підприємництва в різних областях України на 2021–2023 роки, одним із завдань є підтримка розвитку соціального підприємництва.

Соціальне підприємництво – це діяльність окремих осіб, груп, компаній-початківців чи підприємців, в рамках якої вони працюють над розробкою, фінансуванням і впровадженням власних рішень соціальних, культурних чи екологічних проблем. Цю концепцію можна застосувати до широкого кола організацій, котрі відрізняються за розміром, цілями та переконаннями. Серед основних ознак соціального підприємництва можна назвати такі, як: вирішення соціальних проблем, фінансова стійкість, інноваційність та масштабованість. В Україні соціальне підприємництво на етапі розвитку (початок 2000-х років), однак станом на сьогодні воно ще недостатньо розвинене через

відсутність знань про нього, нестачу спеціальних законодавчих актів, що б регулювали це питання, незнання відмінностей соціального підприємництва від інших форм підприємництва та його ролі у розвитку суспільства та громад.

Керуючись даними Європейської Комісії, можна констатувати, що наразі в Європі існує 2 млн соціальних підприємств (10 % від усього європейського бізнесу). На цих підприємствах працює понад 11 млн співробітників (6 % працюючих осіб у регіоні). Щодо основних організаційно-правових форм соціальних підприємств в європейських країнах, то такими є: *кооперативи* (зокрема, у Португалії – «кооперативи соціальної солідарності», у Франції – «соціальні кооперативи колективної власності», в Італії – «соціальні кооперативи», в Іспанії – «кооперативи соціальних ініціатив» тощо) або компанії (наприклад, у Великобританії – «компанії, що працюють в інтересах громади», у Бельгії – «компанії соціальної мети»)¹.

Серед основних сфер, в яких працюють соціальні підприємства, Європейська Комісія виділяє чотири основні сфери (рис. 1):

Перша сфера – це навчання та інтеграція людей з обмеженими можливостями та безробітних; друга сфера – надання особистих соціальних послуг, зосереджене навколо вирішення проблем, пов'язаних із здоров'ям, добробутом, медичною допомогою та послугами, професійним навчанням, освітою, доглядом за дітьми, допомогою особам похилого віку та малозабезпеченим.

Рис. 1. Чотири основні сфери соціального підприємництва

¹ Міжнародний досвід соціального підприємництва і перспективи його застосування в Україні: За даними Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://surl.li/ehjilu>

Третя сфера – місцевий розвиток територій, що знаходяться в неблагополучних районах, зосереджений навколо діяльності соціальних підприємств у віддалених сільських районах, схем розвитку / реабілітації, мікрорайонів у міських районах, допомога в розвитку та співпраця з третіми країнами. До категорії «Інше» входять переробка сільськогосподарської продукції, захист навколишнього середовища, спорт, мистецтво, культура, збереження історичних пам'яток, наука, дослідження та інновації, захист прав споживачів та любителів спорту.

Перспективними напрямками соціального підприємництва на даний час є такі:

1. Соціальні підприємства в сфері освіти (дошкільна освіта, ранній розвиток, центри дозвілля та творчі центри, підтримка талантів тощо). Зростання установ подібного типу пов'язане, зокрема, з нестачею місць у державних, комунальних і відомчих ДНЗ, а також відсутністю значної конкуренції серед приватних закладів; готовність батьків інвестувати значні суми в здоровий розвиток дітей. Проте карантин і повномасштабна війна в Україні мали негативний вплив та змінили ці тенденції. Нині фактор безпеки є найголовнішим при виборі закладу освіти. Наприклад, приватний ДС ТОВ «Меланчин садочок» був визнаний одним із найбезпечніших садків у передмісті Києва. Садочок розташований за 10 кілометрів від міста у безпечному місці в селі Підгірці Обухівського району. Він дотримується всіх норм безпеки та має висококваліфікований персонал. Цей садок відомий своєю безпечністю, індивідуальним підходом до кожної дитини та висококваліфікованим персоналом.

У м. Тернопіль у 2023 році в житловому кварталі «Енергія» відкрили дитсадок Smart Kids – третій заклад мережі приватних садків, яку заснувала сім'я Степанюків. В Україні серед соціальних проєктів популярним стало створення багатофункціонального простору, що поєднує в собі центри дозвілля та творчі центри, підтримку талантів тощо. Прикладом подібного проєкту є «Креативне серце Миколаєва» – креативний простір для дітей та молоді. На даний час освітній комітет Верховної Ради України завершив роботу над підготовкою до другого читання законопроекту №8030, який запроваджує реформу дошкільної освіти. Незабаром документ мають передати на розгляд Кабінету Міністрів.

2. Соціальне підприємництво в сфері охорони здоров'я. Цей напрямок пов'язаний із розробкою та реалізацією інноваційних рішень у галузі охорони здоров'я, які можуть бути доступними та ефективними в умовах нестачі медперсоналу для віддалених територій. Причиною поширення підприємництва в цій сфері в Україні є нездатність державної системи задовольнити потреби людей у лікуванні через

нестачу ресурсів, а також нездатність ефективно організувати процеси надання медичної допомоги. На даний час на вітчизняному ринку послуг охорони здоров'я можна виділити три основні моделі соціального підприємництва:

1. Некомерційна модель використовує традиційні доступні ресурси (кредити, гранти, пожертвування) у тому, щоб реагувати на соціальні потреби².

2. Комерційна соціальна модель передбачає вирішення соціальної проблеми комерційною організацією з допомогою власні кошти.

3. Гібридна некомерційна модель може набувати безліч форм, суть яких полягає у виділенні в єдиній бізнес-структурі підрозділів, які відповідають за соціальний сектор, причому за рахунок використання прибутку самої корпорації. Прикладом дієвості соціального підприємництва в умовах війни в сфері охорони здоров'я в Україні є Центр реабілітаційної медицини, психологічної та соціальної допомоги Благодійний фонд «ВАМ». Цей Фонд працював у напрямку профілактики ВІЛ, гепатиту, наркоманії, алкоголізму, зменшення вірусних захворювання та негативних проявів серед дітей та молоді. Від тоді, коли почалася АТО, фінансування організації з боку грантодавців на профілактику ВІЛ та інших інфекційних захворювань зменшилося. Тому благодійна організація ухвалила рішення розширити свій напрямок діяльності, почавши більше займатися підтримкою проєктів, спрямованих на переселенців, учасників АТО, волонтерських проєктів. Виникла ідея більше сконцентруватися на відновній медицині та реабілітації³.

Третім напрямком є соціальне підприємництво в сфері надання соціальних послуг. Наприклад, Вінницький міжрегіональний центр професійної реабілітації інвалідів «Поділля» є одним із 15 спеціальних закладів професійної реабілітації інвалідів в Україні, створених для вирішення проблеми професійної освіти та працевлаштування серед людей з інвалідністю. Призначення Центру полягає в підготовці людей з інвалідністю працездатного віку до професійної діяльності, відновлення їхньої працездатності та здобуття ними професії. Зауважимо, що в Центрі працюють такі соціально-економічні підприємства, як швейне підприємство⁴. Слід відзначити, що розвиток соціального підприємництва стимулює появу навчальних програм зі створення та управління

² Seelos Christian, Mair Johanna Social entrepreneurship: Creating new business models to serve the poor. *Business Horizons*. 2005. № 3. С. 241–246.

³ Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посібник. [Свинчук А. А., Корнецький А. О., Гончарова М. А., Назарук В. Я., Гусак Н. С., Туманова А. А.]. К. : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.

⁴ Офіційний сайт Вінницького міжрегіонального центру професійної реабілітації інвалідів «Поділля». URL: <http://www.vcri.gov.ua>

такою діяльністю, правильною організацією юридичних та фінансових питань, що, своєю чергою, дозволяє соціальним підприємцям робити свою діяльність більш ефективною. Однією з найпопулярніших програм є Акселератор соціального підприємництва, який проводить Українська соціальна академія⁵. Це програма інтенсивного розвитку бізнесу для соціальних стартапів та діючих соціальних підприємств. Метою цієї програми є допомога учасникам вдосконалити свої продукти та послуги, прокачати бізнес і підприємницькі компетенції, масштабуватись та залучити інвестиції, а також навчитися заробляти стабільно, при цьому вирішуючи соціальну проблему.

2. Перспективи розвитку інклюзивного підприємництва

Хочемо зупинитися більш детально на перспективному напрямку соціального підприємництва саме в сфері, де перспективними є проєкти в галузі розвитку доступного середовища. Інклюзія (з англ. – «долучення до будь-кого або до будь-чого») – це термін, який увійшов у вітчизняний словниковий запас наприкінці ХХ ст. Ще в 1945 р. ООН прийняла Загальну декларацію про права людини, де проголосила, що права людини не залежать від статі, кольору шкіри, національності, релігії тощо. Всі незалежні країни, у тому числі й Україна, закріпили ці права у своїх Конституціях. Зауважимо, що в прийнятій у грудні 2006 року ООН Конвенції про права людей з інвалідністю та Факультативному протоколі до неї відображені зміни всесвітньої парадигми в ставленні й підходах до осіб з інвалідністю. Так, ставлення до цієї соціальної групи людей як до пацієнтів, якими необхідно лише опікуватися і які не можуть долучатися до активного суспільного життя, змінилося на ставлення до них як до повноправних членів суспільства, котрі мають рівні права з іншими громадянами країни.

За даними Міністерства соціальної політики України станом на 01 січня 2020 року, в Україні 2,7 млн осіб мають інвалідність, у тому числі 222,3 тис. осіб з I групою інвалідності, 900,8 тис. осіб з II групою інвалідності, 1416,0 тис. осіб з III групою інвалідності та 163,9 тис. дітей з інвалідністю⁶.

За 12 індикаторами, що вмістили три групи три групи та відобразили стійке підвищення рівня життя населення, можна виміряти Індекс інклюзивного розвитку. Так, щорічно ВЕФ складає рейтинг країн за рівнем інклюзивного розвитку, окремо відбувається ранжування розвинених країн

⁵ Як в Україні розбудовують соціальне підприємництво: 5 кейсів: за матеріалами Громадського простору. URL: <https://www.prostir.ua/?library=yak-v-ukrajini-rozbudovuyut-sotsialne-pidprijemnytstvo-5-kejsiv>

⁶ Сьогодні Міжнародний день боротьби за права людей з інвалідністю: Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19999.html>

і країн, які розвиваються. Головною відмінністю щодо цих країн є рівень бідності. В останньому рейтингу верхні рядки з-поміж розвинених країн займають скандинавські країни. Так, економіка Норвегії визнана однією з найрозвиненіших⁷. Окрім того, ООН з торгівля та розвитку в червні 2022 р. розробили Індекс інклюзивного зростання, що вимірює не лише традиційні економічні показники, такі як ВВП, проте й умови життя, рівності та екологічної стійкості. В 2023 році його розширили такі великі економіки, як Китай та Індія, і тепер він охоплює 129 країни, які представляють 93% населення світу та 96% світового ВВП⁸.

Згідно з даними за 2021 р., загальний рейтинг за цими показниками є найвищим у Люксембурзі (91,8), а саме: розвиток економіки – 100,0; умови життя – 89,0; рівність – 79,9; середовище – 100,0. Водночас в Україні цей показник становить 32,7, зокрема розвиток економіки – 32,7; умови життя – 14,2; рівність – 68,7; середовище – 57,7. Загальний рейтинг Норвегії склав 74,4.

Якщо ми поглянемо на інклюзивний бізнес в широкому сенсі – як бізнес, що має цінність для вразливих груп, дозволяючи їм виконувати діяльність, що сприяє виробництву товарів чи послуг в одному чи декількох вузлах ланцюга створення вартості, то до цільових груп інклюзії належать не лише «pro poor», тобто «бідні», «малозабезпечені» чи «групи з обмеженими доходами», «підніжжя піраміди», з яких власне кажучи і почалося обговорення інклюзивного бізнесу, проте й особи чи групи людей, які потрапили до складних життєвих обставин: молодь, жінки, пенсіонери, інваліди, етнічні меншини, мігранти, безробітні, батьки-одиначки тощо. Залучення цих груп до підприємницької діяльності та вирішення їх економічних проблем не за рахунок державних дотацій та субсидій, а через продуктивну економічну діяльність дозволить розвивати малий бізнес, підвищувати стійкість і стабільність національної економіки. Варто наголосити, що інклюзивний бізнес є одним із способів, за допомогою якого приватний сектор може долати бідність. Так, наприклад IFC, виділяючи \$27 млрд. на інклюзивний бізнес, починаючи з 2005 р., стала провідним інвестором в інклюзивному бізнесі. Ці інвестиції охоплюють різноманітні галузі, включаючи фінансові ринки, агробізнес, охорону здоров'я, освіту, технології та інфраструктуру⁹.

7 The Inclusive Development Index 2018 Summary and Data Highlights. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf

8 UNCTAD's inclusive growth index underscores need to move beyond GDP. URL: <https://unctad.org/news/unctads-inclusive-growth-index-underscores-need-move-beyond-gdp>

9 Inclusive Business is one fundamental way for the private sector to help end poverty by 2030. URL: <https://www.ifc.org/en/what-we-do/sector-expertise/gender/inclusive-business>

Як бачимо, підтримка малого та середнього бізнесу є нагальним питанням для міжнародних організацій, державних інститутів розвинених країн і країн, які розвиваються, а також для наукового співтовариства. Особлива увага прикута до питань розвитку інклюзивного підприємництва, куди слід внести молодіжний, жіночий, сільський бізнес, а також бізнес для людей з фінансовими і фізичними обмеженими можливостями.

Якщо звернутися до досвіду такої розвиненої країни, як США, то розвиток малого та середнього бізнесу та його ключова роль для економіки країни стали результатом підтримки МСП, провідна роль в якій належить Управлінню у справах малого бізнесу (Small Business Administration, SBA), створеному в 1953 році. SBA зосереджується на наданні фінансової, консультаційної та інформаційної підтримки малим і середнім підприємствам країни. Окрім того, це управління здійснює координацію діяльності програми по кредитуванню МСП для відновлення після природних катастроф (Disaster Loan Program). SBA надає малому і середньому бізнесу гранти, субсидії, кредити, дотації, доступ до державних замовлень на суму понад млрд. доларів США в рік¹⁰. Окрім того, в США розвиваються напрями, пов'язані з підвищенням діджиталізації бізнесу, де особливу увагу приділяють: просуванню через цифрові канали продукції; використання цифрових інструментів для виробництва нової продукції; співробітництво з партнерами через цифрові канали; спілкування з клієнтами через цифрові канали; генерація нових ідей та новацій за допомогою цифрових інструментів¹¹. Важливо наголосити, що в США особливо підтримують жіночий бізнес і значно менше інші напрями інклюзивного підприємництва.

Хотілося б звернути увагу на те, як урядові та неурядові інститути надають підтримку малому та середньому бізнесу в Канаді. Весь спектр різноманітної інформації про цю підтримку можна побачити на одному інформаційному ресурсі уряду Канади (Innovation Canada). Зауважимо, що в основному підтримку МСП надають державні інститути та інститути місцевої влади в межах такої підтримки. Окрім того, в Канаді діє Міністерство малого бізнесу та просування експорту. Щодо інклюзивного підприємництва, то в Канаді акцентують увагу на розвитку жіночого підприємництва та підприємництва аборигенів¹².

¹⁰ SBA. About SBA. URL: <https://www.sba.gov/about-sba, svobodnyj>

¹¹ Deloitte. Connected Small Businesses US. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/technology-media-telecommunications/us-tmt-connected-small-businesses.pdf, svobodnyj>

¹² Government of Canada. An Overview of Services for Small Business. URL: <https://ised-isde.canada.ca/site/canada-small-business-financing-program/en/documentation-centre/overview-federal-government-services-small-business>

Стосовно підтримки малого та середнього бізнесу в Європейському союзі, основою є Закон про малий бізнес (SBA), що прийнятий в 2008 році, та Європейська хартія для малих підприємств (2000 р.)¹³. Саме ці нормативні документи відображають ключові аспекти підтримки МСП в Євросоюзі: сприяння підприємництву; зменшення регулюючих бар'єрів; доступ до фінансів; доступ до ринків та інтернаціоналізація¹⁴. Спираючись на Закон про малий бізнес та Європейську хартію для малих підприємств, в Європейському союзі розроблено та реалізується план дій «Підприємництво – 2020». У цьому плані виокремлені три галузі сам для підтримки МСП: підприємницька освіта та навчання власників малого і середнього бізнесу; усунення існуючих адміністративних бар'єрів та підтримка підприємців у період критично важливих етапів життєвого циклу бізнесу; відродження культури підприємництва в Євросоюзі та вихованні нового покоління підприємців¹⁵.

План дій Євросоюзу відносно підтримки МСП зосереджений навколо сприяння розвитку: жінок-підприємниць; сімейного бізнесу; ліберальних професій (адвокати, архітектори, лікарі, бухгалтери тощо); підприємців-мігрантів; підприємців літнього віку¹⁶.

Щодо китайської системи малого та середнього бізнесу, то вона базується на законодавстві, зокрема законі «Про стимулювання розвитку малих і середніх підприємств» (2017 рік) та на інституційних основах. Центрами підтримки МСП в Китаї є : «Китайський центр координації та кооперації бізнесу» (CCBCC); «Національна комісія з розвитку та реформування»; «Департамент малого і середнього підприємництва» (складова частина Національної комісії з розвитку та реформування); «Державний фонд розвитку малих і середніх підприємств»; «Кредитний гарантійний фонд»; розгалужена система технопарків і вільних економічних зон (ВЕЗ); державна некомерційна інформаційна служба China SME Online – CSMEO (типологія існуючих у КНР адміністративно-економічних утворень із пільговими режимами роботи наведена на рис. 2). Згідно з останніми даними, на території Китаю діють такі основні адміністративно-економічні утворення з пільговими режимами (таблиця 1).

Загалом у Піднебесній приділяється недостатньо уваги підтримці інклюзивного підприємництва.

¹³ Publications Office of the EU. The European Charter for Small Enterprises. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8a4b353a-5d0c-4345-a40d-f11b9fcb3198>

¹⁴ European Commission. The small business act for Europe. URL: https://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/small-business-act_en

¹⁵ European Commission. The Entrepreneurship 2020 Action Plan. URL: https://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/action-plan_en

¹⁶ European Commission. SME support. URL: https://ec.europa.eu/growth/smes/support_en

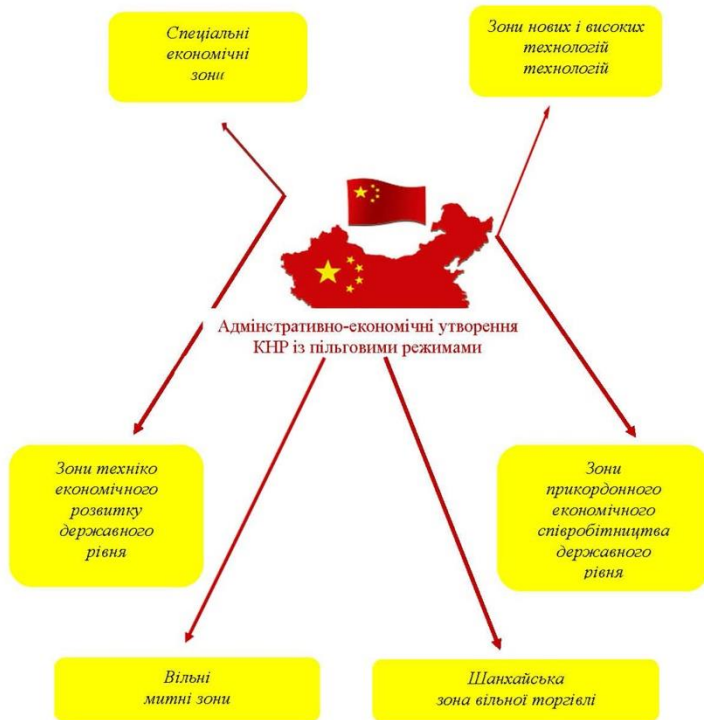

Рис. 2. Типологія адміністративно-економічних утворень КНР із пільговими режимами роботи

Водночас в Індії функціонує система підтримки малого та середнього бізнесу, де головним інститутом є Міністерство мікро-, малих і середніх підприємств, а головним законодавчим актом – Закон «Про розвиток мікро-, малих і середніх компаній» (16. 06. 2006 р.).

У країні здійснюється підтримка жінок, молоді і специфічних категорій населення (національних меншин і окремих каст), проте їх можливості для реалізації є обмеженими.

Окрім того, можна виокремити елементи інноваційності за рахунок підтримки ремісників (що є відсутнім у розвинених країнах), підвищення конкурентоспроможності та якості продукції МСП (що є важливим аспектом для малого та середнього бізнесу в країнах, що розвиваються), а також захист інтелектуальної власності (на прикладі розвинених країн)¹⁷.

17 Pilková A., Jančovičová Z., Kovačičová Z. Inclusive entrepreneurship in Visegrad 4 countries : Procedia-Social and Behavioral Sciences. 2016. No. 220. P. 312–320.

**Основні адміністративно-економічні утворення
з пільговими режимами**

Назва	Група адміністративно-економічних утворень
5 спеціальних економічних зон (СЕЗ)	Шеньчжень, Чжухай, Шаньтоу, Сямень, Хайнань, прирівняний до них за статусом Новий район Пудун (Шанхай).
90 зон техніко-економічного розвитку державного рівня	м. Пекін, м. Шанхай, м. Гуанчжоу, м. Тяньцзінь, м. Далянь, м. Харбін, м. Урумчі, м. Ухань, м. Чунцін, м. Ханчжоу, м. Шеньян, м. Чанчунь, м. Інкоу та інші великі міста.
114 зон нових і високих технологій	- технопарк «Чжунгуньцунь» (м. Пекін); - парк високих технологій «Чжанцзян» в районі Пудун (м. Шанхай); - парк високих технологій (м. Тяньцзінь); - відкрита зона високих технологій (м. Нанкін); - відкрита зона високих технологій (м. Ченду); - відкрита зона високих технологій (м. Гуанчжоу)
13 вільних митних зон	м. Шанхай, м. Тяньцзінь, м. Далянь, м. Гуанчжоу, м. Нінбо, м. Чжанцзяган, м. Хайкоу, м. Сямень, м. Фучжоу, м. Циндао, м. Шаньтоу, м. Чжухай, м. Шеньчжень.
4 зон прикордонного економічного співробітництва державного рівня	м. Хейхе, м. Суйфеньхе (провінція Хейлунцзян), м. Маньчжоулі, м. Ерлян (Автономний район Внутрішня Монголія), м. Хуейчунь (провінція Цзілінь), м. Даньдун (провінція Ляонін), м. Інін, м. Боле, м. Тачен (Синьцзян-Уйгурський автономний район), м. Пінсян, м. Дунсінь (Гуансі-Чжуанський автономний район), м. Жуйлі, м. Ваньтін, м. Хекоу (провінція Юньнань).
Шанхайська зона вільної торгівлі	Місто Шанхай.

Серед пріоритетних напрямків інклюзивного економіки України такі:

1. Якісне відтворення людського потенціалу та ефективне його використання.

2. Прискорений розвиток високотехнологічних виробництв і послуг.

3. Удосконалення інституційного середовища та формування сприятливого бізнес-середовища.

4. Зростання експортного потенціалу.

5. Екологізація виробництва та забезпечення екологічної безпеки.

Затребуваними на даний час є виробництво одягу, спеціалізованого харчування, послуги таксі, дозвілля, спорту, а дитяча інклюзія виокремлюється як масштабний напрямок для можливості реалізації проектів соціального підприємництва в частині розвитку, дозвілля, творчості та соціалізації особливих дітей. Важливо наголосити ще на

одній вразливій категорії і проблемі, пов'язаній із нею. Суспільство незабаром стикнеться з великою проблемою – адаптацією ветеранів війни, які дістали інвалідність. Окрім того, вже є багато цивільних людей і дітей, які стали інвалідами внаслідок російської агресії. Тож потреба у соціальних послугах у сфері інклюзії дедалі зростатиме.

Сьогодні можна говорити про становлення інклюзивного бізнесу в Україні, пов'язаного із завданням підтримки та розвитку малого підприємництва. На жаль, результати вирішення цього завдання в останні десятиріччя не можуть задовольнити ні державні органи влади, ні підприємницьке співтовариство. Зокрема, співпрацюючи з 16 містами-партнерами у Вінницькій, Запорізькій, Полтавській та Івано-Франківській областях упродовж п'яти років, Проект ПРОМІС зміг втілити в життя низку актуальних і комплексних ініціатив, а саме:

1. м. Вінниця – відкриття міні-кав'ярні «Культбабка», де баристами працюють молоді люди з інвалідністю.

2. Вінницька область – створення інклюзивних теплиць, де люди з інвалідністю мають можливість працювати.

3. м. Запоріжжя – запуск інклюзивного зварювального цеху, де після перекваліфікації ветерани АТО й ООС здобули нову спеціальність – «Газоелектрозварювальник».

4. м. Полтава – з 2014 року успішно функціонує швейне виробництво, де працевлаштовують жінок, які опинились у складних життєвих обставинах (звільнені з місць позбавлення волі, колишні алко-й наркозалежні, ВІЛ-позитивні, внутрішньо переміщені, постраждали від насильства). З 2019 року під маркою «My Space» почали виготовляти футболки, постільну білизну, екосумки для збуту на українському ринку. Завдяки Навчально-виробничому центру жінки не лише отримують стабільний дохід, а й можуть змінювати або підвищувати кваліфікацію.

5. м. Мелітополь – у 2020 році, орієнтуючись на Полтаву, теж відкрили подібне швейне підприємство на базі навчально-виробничого комплексу, де виготовляють текстильну продукцію як на експорт, так і для потреб українського ринку. Працівниці підприємства – жінки з уразливих груп (постраждали від насильства, внутрішньо переміщені, безробітні, жінки з інвалідністю). Зауважимо, що жінки мають можливість не тільки отримати роботу, а й здобути спеціалізацію. Партнером виступає Мелітопольське професійне училище № 10, де жінок навчають шити.

6. м. Кременчук на Полтавщині – у 2020 році розпочала діяльність студія креативних мистецтв ArtElf, де жінкам допомагають опанувати різноманітні творчі професії. Студія подбала не лише про набуття нової спеціалізації, проте й про можливість монетизації улюбленої справи. Учасниці відвідують навчальні заходи щодо створення й ведення бізнесу із залученням профільних фахівців.

7. м. Колимия – у 2020 році запрацювала інклюзивна майстерня з пошиття екосумок, де молоді люди з інвалідністю почали шити й виготовляти торбинки з льону та спанбонду, а вироби продають у сувенірних крамницях міста.

8. м. Івано-Франківськ – дві жінки у 2019 році заснували компанію Franko Snail, що спеціалізується на приготуванні страв із равликів і популяризує культуру їх споживання в Україні. Засновниці суттєво розширили асортимент продукції, установили взаємовигідні партнерства, наростили обсяги продажів і навіть запустили гастротури на равликову ферму в с. Підгайчики. Також запущено акселератор креативних жіночих стартапів, що є центром підтримки жіночого підприємництва. Завдяки спеціалізованим навчальним курсам і програмам менторства жінки можуть розвинути свою спроможність успішно вести бізнес.

Соціальне підприємництво (зокрема й інклюзивне) для України, як і для більшості країн, є різновидом бізнесу, прибутки якого спрямовані головним чином на розвиток бізнесу, громадські справи або на вирішення гострих суспільних, соціальних проблем. У складних соціально-економічних умовах це є відповіддю на запит щодо мобілізації всіх наявних ресурсів і основним джерелом соціально-економічної стабільності. Кожна країна пройшла свій шлях еволюції, який відрізняється державно-управлінськими та бізнесовими підходами. Зокрема, у багатьох країнах світу вже тривалий час у цьому питанні керуються основоположними законодавчими та нормативними актами, що визначають провідну організаційно-правову форму та засади діяльності соціальних чи інклюзивних підприємств. Так, на сьогодні уряди США, Канади, Євросоюзу, Китаю та Індії законодавчо закріпили роботу соціальних підприємств. У цих країнах вже тривалий час завдяки державній підтримці та сприянню збільшення масштабів такої діяльності впроваджено сертифікацію діяльності соціальних підприємств, застосовуються практики надання грантів з бюджету, кредитів і фінансування окремих програм, а також надання значних податкових пільг за умови, що прибуток використовується для реалізації соціальних цілей підприємства або якщо комерційна діяльність здійснюється в процесі реалізації соціальної мети.

Серед основних трендів розвитку соціального підприємництва в цих країнах можна назвати такі:

- масштабна підтримка сектору соціальних підприємств державними виконавчими та законодавчими органами влади і активна законодавча діяльність;
- аутсорсинг соціальних послуг, коли держава вибирає соціальні підприємства в якості постачальників послуг населенню, а також існує помітна частка соціальних підприємств в державних закупівлях;

- персоналізація соціальних послуг: надання кінцевому споживачеві можливості самому визначити асортимент і рівень якості соціальних послуг;
- перетворення інвестицій, коли темп розвитку перетворення інвестування зростає;
- стійке зростання кількості різних бірж СП, а саме: структур, що об'єднані загальним соціальним форматом, проте суттєво відрізняються один від одного механізмами роботи;
- створення на державному рівні організаційно-правових форм СП;
- створення спеціальних сертифікаційних систем для соціальних підприємств.

Натомість в Україні соціальне підприємництво тільки лише на початку свого розвитку: починають вивчати різноманітні методики та підходи, досліджувати форми та напрями. Хоча повільно (в силу об'єктивних та суб'єктивних причин) у цей непростий час соціальне підприємництво, перетворюється на реальний механізм вирішення різноманітних суспільних проблем. За підрахунками експертів, в Україні діє понад 1000 одиниць соціального бізнесу, де охоплені різні соціально незахищені верстви населення, серед яких особи з інвалідністю, самотні, літні люди, внутрішньопереміщені особи, колишні військово-службовці, жінки. На нашу думку, щоб забезпечити стрімкий розвиток соціально корисної підприємницької діяльності потрібно забезпечити нормативно-правову базу її регулювання. Ключову роль у цьому процесі повинна відігравати саме держава, котра через механізми стимулювання повинна визначити стратегію розвитку цього підприємництва.

ВИСНОВКИ

Соціальне підприємництво в більшості економічно розвинених держав упродовж останніх десятиліть використовується як ефективний довгостроковий інструмент для вирішення актуальних суспільних проблем. У нашій країні ідеї соціального бізнесу стали актуальними лише на початку XXI століття, і практично щороку культура соціальної підприємницької діяльності переходить на якісно вищий рівень. Щодо реалізації пріоритетних напрямків стратегії інклюзивного розвитку, вітчизняна економіка потребує кардинальної перебудови. Для стрімкого розвитку соціально корисної підприємницької діяльності в нашій країні необхідно створити правове забезпечення та норми її регулювання. Головну роль у цьому процесі повинна відігравати саме держава, яка через механізми стимулювання має визначити стратегію розвитку підприємництва та його взаємодію з соціумом.

На сьогодні в Україні соціальне підприємництво на національному та місцевому рівнях сприяє розвитку економіки і суспільства, пропонуючи

можливості для створення робочих місць і нових форм підприємництва та зайнятості. Також воно допомагає долати соціальну ізоляцію, сприяючи працевлаштуванню людей з обмеженими можливостями, представників груп ризику та тих, хто був безробітним тривалий час. Соціальне підприємництво сприяє розвитку широкого спектру соціальних послуг, які є конче необхідними суспільству, але не охоплюються звичайним бізнесом (малоприбуткові, неprestижні послуги, що потребують спеціальної професійної підготовки). Крім того, воно знижує навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем, активізує участь громадян у суспільному житті та об'єднує громаду.

Розвиток соціального підприємництва в Україні є водночас перспективним і складним. Хоча успішних прикладів стає дедалі більше, виклики також зростають. Перш за все, це низька здатність переходу від звичного мислення до бізнесового, орієнтованого на клієнта та результат, невинне підвищення прибутку та якості процесів, побудову ефективної команди та делегування повноважень. По-друге, громадським активістам необхідно змістити фокус із процесу на прагматичність, постійно покращувати маркетинг та просування продукції чи послуг, а також уважно стежити за змінами на ринку. Доведеться узгоджувати з командою цінності та «правила гри», завдання і напрями діяльності, але виконання повинно бути ініційоване та здійснене працівниками, а не мікроменеджером. Як показує досвід, саме такі команди є ефективними та конкурентоспроможними. І по-третє, для ефективного менеджменту необхідно дотримуватися принципу гнучкого адаптивного управління, залучати людей із досвідом роботи в комерційних установах чи проєктах, не ізолюватися, оскільки в сучасному світі бізнес-підходи і ринок настільки швидко змінюються, що успіх можливий тільки в умовах ризику і безперервного вдосконалення процесів.

Приклади успішно діючих соціальних підприємств, у тому числі й інклюзивних, можна знайти в різних куточках України, таких як Вінницька, Запорізька, Полтавська та Івано-Франківська області.

Ми вбачаємо користь у використанні досвіду європейських країн, де малий і середній бізнес всіляко підтримується державою, сприяється збільшенню масштабів такої діяльності та впроваджується сертифікація діяльності соціальних підприємств, що підтверджує визнання факту провадження соціально корисної, некомерційної діяльності. Важливо налагодити механізм застосування практики надання грантів з бюджету, кредитів та фінансування окремих програм, надання значних податкових пільг за умови, якщо прибуток використовується для реалізації соціальних цілей підприємства або якщо комерційна діяльність здійснюється в процесі реалізації соціальної мети. Крім того, для

відчутних результатів цього процесу економічне зростання повинно бути стійким і довготривалим, що потребує формування національної стратегії.

Серед рекомендацій для підприємців, які починають займатися соціальним та інклюзивним підприємництвом, перш за все необхідно розробити концепцію соціального підприємства; приділити належну увагу бізнес-плануванню та формуванню фінансової стратегії; звернути увагу на вибір оптимальної організаційно-правової форми для реєстрації; забезпечити ефективну організаційну структуру; сформувати стратегію маркетингових комунікацій; моніторити можливості фінансової підтримки соціального підприємництва в Україні; навчатися та вдосконалювати навички, досліджувати позитивний та негативний зарубіжний і вітчизняний досвід; інвестувати в залучення комерційних консультантів; визначити критерії, частоту та механізм вимірювання соціального впливу та результатів діяльності; запровадити практику публічного звітування; започаткувати партнерства.

На нашу думку, у перспективі темпи розвитку соціального, а особливо інклюзивного підприємництва, лише зростатимуть, адже це приносить користь суспільству. Бізнес допомагає зменшити бідність, сприяє інтеграції, інституційним змінам, розширенню можливостей для жінок і людей з особливими потребами, допомагає захистити вразливі категорії населення, зберегти навколишнє середовище та вирішити багато інших суспільно значущих завдань. Це дозволяє розвантажити державні органи влади, місцеве самоврядування та сприяє залученості громадян у вирішенні суспільних і громадських проблем, згуртовує суспільство.

АНОТАЦІЯ

За роки незалежності та розвитку економіки на основі ринкових відносин в Україні, за сприяння міжнародних донорів, була побудована та успішно функціонує система підтримки малого та середнього бізнесу. Також починає розвиватися інклюзивне підприємництво. Проте малий і середній бізнес стикається з проблемами та потребує реформування, зокрема у напрямку розвитку сформованої системи підтримки, з акцентом на стимулювання зростання інклюзивного підприємництва, до якого належать ветеранський, молодіжний, жіночий, сільський бізнес, бізнес ВПО, а також підприємства людей із різними фінансовими й фізичними можливостями.

Особливу увагу у розвитку інклюзивного підприємництва слід приділити фінансовій інклюзії для малого та середнього бізнесу, а також бізнесу домашніх господарств.

При побудові ефективної системи підтримки інклюзивного підприємництва важливо активно використовувати інноваційні фінансові технології. Це сприятиме зменшенню бідності, інтеграції, інституційним

змінам, розширенню можливостей для жінок і людей з особливими потребами, захисту вразливих категорій населення, збереженню навколишнього середовища та вирішенню інших суспільно значущих завдань. У свою чергу, це дозволить розвантажити державні органи влади та місцеве самоврядування, а також сприятиме залученню громадян до вирішення суспільних і громадських проблем, згуртованості суспільства.

Література

1. Міжнародний досвід соціального підприємництва і перспективи його застосування в Україні: За даними Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://surl.li/ehjilu>
2. Як працюють дитячі садочки в Україні під час війни? За даними сайту «Меланчин садочок». URL: <http://surl.li/tkdtstb>
3. Мережа дитячих садків Smart Kids. URL: <https://smart-kids.in.ua/>
4. «Креативне серце Миколаєва» – креативний простір для дітей та молоді. URL: <http://surl.li/obsffb>
5. У Комітеті з питань освіти, науки та інновацій підготували законопроект щодо реформи дошкільної освіти : Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <http://surl.li/qqsruu>
6. Seelos Christian, Mair Johanna Social entrepreneurship: Creating new business models to serve the poor. *Business Horizons*. 2005. № 3. С. 241–246.
7. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін: посібник [Свинчук А. А., Корнецький А. О., Гончарова М. А., Назарук В. Я., Гусак Н. Є., Туманова А. А.]. К. : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.
8. Офіційний сайт Вінницького міжрегіонального центру професійної реабілітації інвалідів «Поділля». URL: <http://www.vcri.gov.ua>
9. Як в Україні розбудовують соціальне підприємництво: 5 кейсів: за матеріалами Громадського простору. URL: <https://www.prostir.ua/?library=yak-v-ukrajini-rozbudovuyut-sotsialne-pidpryemnytstvo-5-kejsiv/>
10. Сьогодні Міжнародний день боротьби за права людей з інвалідністю: Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19999.html>
11. The Inclusive Development Index 2018 Summary and Data Highlights. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf
12. UNCTAD's inclusive growth index underscores need to move beyond GDP. URL: <https://unctad.org/news/unctads-inclusive-growth-index-underscores-need-move-beyond-gdp>
13. Inclusive Business is one fundamental way for the private sector to help end poverty by 2030. URL: <https://www.ifc.org/en/what-we-do/sector-expertise/gender/inclusive-business>
14. SBA. About SBA. URL: <https://www.sba.gov/about-sba,svobodnyj>

15. Deloitte. Connected Small Businesses US. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/technology-media-telecommunications/us-tmt-connected-small-businesses.pdf>, svobodnyj

16. Government of Canada. An Overview of Services for Small Business. URL: <https://ised-isde.canada.ca/site/canada-small-business-financing-program/en/documentation-centre/overview-federal-government-services-small-business>

17. Publications Office of the EU. The European Charter for Small Enterprises. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8a4b353a-5d0c-4345-a40d-f11b9fcb3198>

18. European Commission. The small business act for Europe. URL: https://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/small-business-act_en

19. Pilková A., Jančovičová Z., Kovačičová Z. Inclusive entrepreneurship in Visegrad 4 countries. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2016. No. 220. P. 312–320.

Information about the authors:

Shupta Iryna Mykolaivna,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Public Management and
Administration

Poltava State Agrarian University
1/3, Skovoroda str., Poltava, 360003, Ukraine

Demianov Oleksandr Viktorovych,

Postgraduate Student at the Department of Public Management and
Administration

Poltava State Agrarian University
1/3, Skovoroda str., Poltava, 360003, Ukraine

Barchuk Volodymyr Oleksiyovych,

Postgraduate Student at the Department of Public Management and
Administration

Poltava State Agrarian University
1/3, Skovoroda str., Poltava, 360003, Ukraine